

**Izvještaj o realizaciji Programa za kontrolu i prevenciju
nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za period 2019-2021. godine
sa Akcionim planom za period 2019. godine**

2020. godina

UVOD

U cilju smanjenja obolijevanja i umiranja u Crnoj Gori od nezaraznih bolesti, usvojena su strateška, programska i planska dokumenta koja se odnose na prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti. Ministarstvo zdravlja je 2008. godine izradilo **Strategiju za prevenciju i kontrolu hroničnih nezaraznih bolesti** koja je dala osnovne smjernice za sveobuhvatni i koordinisani odgovor na opterećenje nezarazanim bolestima. Nastavak ovih aktivnosti definisan je kroz Program za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za period 2019-2021. godine, koji je sačinjen u skladu sa Uredbom o načinu i postupku izrade usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata koji je Vlada Crne Gore usvojila u decembru 2018. godine.

Program za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za period 2019-2021. godine ima za cilj smanjenje broja prijevremenih smrtnih ishoda i značajno smanjenje opterećenja - obolijevanja i invaliditeta - od vodećih nezaraznih bolesti, i to kroz stvaranje socio-ekonomskog i sredinskog okruženja koje pogoduje eliminaciji ili smanjenju izloženosti populacije Crne Gore rizičnim faktorima za najvažnije nezarazne bolesti kroz primjenu zdravih životnih stilova, te unaprijeđenje i jačanje sistema zdravstvene zaštite Crne Gore u cilju djelotvornijeg i efikasnijeg djelovanja na polju specifične prevencije, rane dijagnostike i efektivnog liječenja nezaraznih bolesti.

Aktivnosti za dostizanje postavljenih ciljeva se sprovode kako na populacionom (*pr.promocija zdrave konzumacije pomoću fiskalne i politike marketinga, reformulacija i unaprijeđenje proizvoda, smanjenje unosa soli hranom, promocija aktivnog življenja i mobilnosti*) tako i na individualnom (*pr.procjena kardiovaskulanog rizika i dalje upravljanje istim, rana detekcija i efektivno liječenje najzastupljenijih nezaraznih bolesti*) nivou.

Akcionni plan u okviru Programa je izrađen sa ciljem da se na najbolji ali ujedno i realan i ostvariv način, definiše pravac daljeg strateškog djelovanja za sprovođenje djelotvornih i integrisanih akcija svih subjekata uključenih u realizaciju predviđenih mjera za unapređenje zdravlja. Prepoznata je potreba za fokusiranjem na prioritetne ciljeve, koji bi bili finansijski održivi, a koji bi omogućili ravnomjerniju razvijenost postojećih službi i servisa u državi. Ove potrebe su jasno definisane kroz prioritetne ciljeve, izvore finansiranja, subjekte odgovorne za realizaciju, monitoring i evaluaciju, kao i vremenske rokove za realizaciju definisanih ciljeva.

Stručnu podršku u izradi Izvještaja i predloga revidiranog plana za 2020 godinu pružili su predstavnici Instituta za javno zdravlje Crne Gore. Održan je konsultativni sastanak na kojem su pored članova Radne grupe učestvovali i predstavnici institucija koje su prepoznate kao nosioci obaveza u okviru plana, kao i ostale zainteresovane strane. Dokument pripremila Radna grupa formirana od strane Ministarstva zdravlja, sastavljena od članova iz relevantnih institucija koje su u planu prepoznate kao nosioci aktivnosti, odnosno neposredni izvršioci.

CILJ IZVJEŠTAJA

Cilj ovog izvještaja je da prikaže:

- realizovane aktivnosti utvrđene Akcionim planom za sprovođenje Programa u 2019. godini;
- razloge zbog kojih određene aktivnosti nijesu realizovane;
- ocjenu stanja implementacije utvrđenih mjera i aktivnosti
- preporuke za naredne faze sprovođenja strateškog dokumenta.

REZIME

Dvogodišnji Akcioni plan je usklađen Programom za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori, te je njime identifikovano šest ciljeva kojima je neophodno preduzeti mjere u cilju poboljšanja sveukupnog zdravlja populacije:

1. *Upravljanje i nadzor, monitoring i evaluacija*
2. *Zastupanje za zdravlje*
3. *Zakonska regulativa*
4. *Promocija zdravlja – eliminacija ili smanjenje izloženosti bihejvioralnim faktorima rizika*
5. *Rano otkrivanje i adekvatno efektivno liječenje*
6. *Uključivanje zajednice*

Osnovni strateški ciljevi, koji se odnose na izbjegavanje prijevremene smrtnosti, smanjenje obolijevanja od vodećih nezaraznih bolesti, unaprijeđenje kvaliteta života i izbjegavanje posljedične invalidnosti prepoznati su i u Master planu razvoja zdravstva u Crnoj Gori u periodu 2015-2020. godine.

Akcioni plan za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za 2019. godinu od 6 operativnih ciljeva obuhvata ukupno 25 aktivnosti. Stepen realizacije u odnosu na prethodni period izvještavanja je povećan. Naime, u odnosu na prethodni period izvještavanja, aktivnosti se temeljnije izvještavaju te se u poređenju na prošlu Strategiju bolje sprovode. Usvajanje smjernica i uputstava od kojih zavisi i sama realizacija aktivnosti koje su dio Akcionog plana očekuje se u trećem odnosno četvrtom kvartalu 2020. godine.

Kako je i predviđeno, u ovom Akcionom planu brojne aktivnosti su, u skladu sa ograničenim finansijskim sredstvima i raspoloživim ljudskim resursima, kao i očekivanim budžetom nosilaca aktivnosti, realizovane kao redovne aktivnosti njihovih nosilaca. S obzirom da se radi o redovnim aktivnostima budžetskih jedinica, to se finansijska sredstva redovno, svake godine planiraju u budžetu.

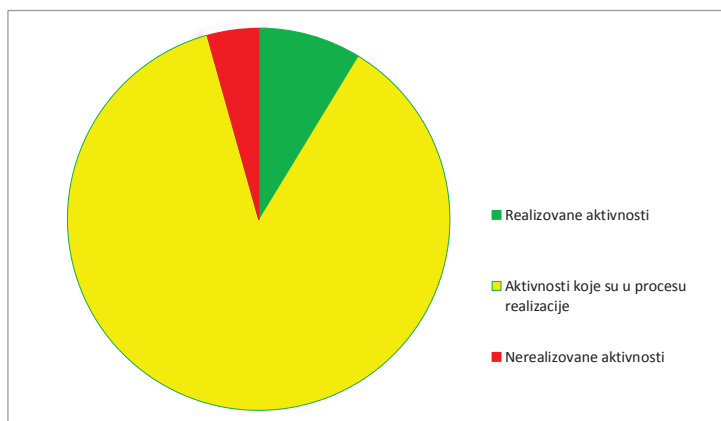
U dosadašnjoj realizaciji aktivnosti iz redovnih sredstava utrošeno je 13.500,00€, kako je i predviđeno. S obzirom da se radi o redovnim budžetskim sredstvima, to se finansijska sredstva redovno, svake godine planiraju u budžetu. To znači da su sredstva za 2019. godinu isplanirana, dok će sredstva za 2020. godinu biti blagovremeno isplanirana.

Mjerenje ispunjavanja postavljenih ciljeva sprovedeno je na osnovu indikatora koji su prepoznati u planu za svaku pojedinačnu aktivnost. Za sprovođenje monitoringa je zaduženo Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje, NVO i zdravstvene ustanove.

Za realizaciju pojedinih aktivnosti, u finansijskom dijelu, naknadno je omogućena podrška putem projekata domaćih ili međunarodnih organizacija koje su iskazale spremnost u pružanju podrške ovim aktivnostima, pa je iz tog razloga njihova realizacija prolongirana. Sve nerealizovane i djelimično realizovane aktivnosti iz AP za 2019. godinu, uvrštene su u AP za 2020. godinu.

Prikaz ukupne realizacije (zbir aktivnosti i podaktivnosti) u izvještajnom periodu koji obuhvata vrijeme od 01. januara do 01. decembra 2019:

Realizacija ciljeva kroz mjere:

OPERATIVNI CILJ 1. Upravljanje i nadzor, monitoring i evaluacija

Tokom godišnje realizacije Programa, Ministarstvo je u kontinuitetu pratilo realizaciju naznačenih ciljeva. Održavane su konsultacije, sastanci, te druge aktivnosti koje su se sprovodile kroz Program. Shodno nadležnostima, određenu vrstu praćenja vršile su i druge zdravstvene ustanove i institucije. Imajući u vidu brojne i raznorodne aktivnosti, kao i problem sa nedovoljnom kadrovskom strukturom, proces monitoringa je ukazao na određene slabosti, ali i prednosti, u postupku njegove evaluacije. Stoga smo nosioce aktivnosti iz navedenog akcionog plana u skladu sa zaključcima Vlade pozvali da ubrzaju dinamiku realizacije istih, kako bi prvobitno postavljeni rokovi bili ispoštovani.

OPERATIVNI CILJ 2. Zastupanje za zdravlje

Tokom godišnje realizacije Programa Predstavnicu MZ i IJZCG učestvovali na: 56 tv emisija, 6 radio emisija, izdali 22 novinska članka, te 28 objava na portalima, 3 brošure, 2 reklame (vankcinacija i antibiotici). kao i kontinuirano sprovođenje programa promocije zdravh stilova života u osnovnim i srednjim školama- podrška predmetu “Zdravi stilovi života”, te aktivnosti se sprovode u kontinuitetu.

Pilot projekat “Zdravi stilovi života” se pokazao kao uspješan način da se preko stručnih lica omladini promovišu na kreativan način zdravi stilovi života u osnovnim školama.

OPERATIVNI CILJ 3. Zakonska regulativa i finansiranje - Fiskalne politike

Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori za period 2019-2020. godine sadrži set strateških ciljeva koje je neophodno u narednom periodu preduzeti u cilju prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori. Više je različitih faktora koji utiču na štetnu upotrebu alkohola i sa njom povezane javnozdravstvene probleme, kao što je globalni nivo konzumacije alkohola u jednoj populaciji, obrasci pijenja i lokalni kontekst. Da bi se postigli navedeni ciljevi, neophodno je usklađeno lokalno i nacionalno djelovanje. Naročita se pažnja mora posvetiti smanjenju štete povezane sa upotrebom alkohola kod osoba koje same ne piju alkohol ali koje pripadaju okruženju osobe koja pije; potom populacijama koje su pod pojačanim rizikom od štetne upotrebe alkohola kao što su djeca, adolescenti, žene u fertilnom periodu, trudnice i dojilje, i drugim grupama nepovoljnog socio-ekonomskog položaja.

OPERATIVNI CILJ 4. Promocija zdravlja - eliminacija ili smanjenje izloženosti bihejvioralnim faktorima rizika

Dugoročni cilj preventivnih mjera je da se doprinese smanjenju prevalencije hroničnih nezaraznih bolesti u vezi sa načinom ishrane u Crnoj Gori, tj. smanjenje srednje vrijednosti arterijskog krvnog pritiska, unapređenje njegove kontrole u opštoj populaciji kroz smanjenje dnevnog unosa soli hranom i smanjenje količine soli u pojedinim vrstama hrane, za šta je neophodna multisektorska aktivnost i saradnja svih relevantnih strana zainteresovanih za rješavanje ovog prioritarnog javnozdravstvenog problema, stoga je održana međunarodna radionica na temu sprovođenja programa za smanjenje prekomjernog unosa soli u ishrani, koju je organizovalo Ministarstvo zdravlja i Institut za javno zdravlje, u okviru Plana zdravstvene mreže Jugoistočne Evrope, uz podršku Evropske komisije TAIEK.

OPERATIVNI CILJ 5. Rano otkrivanje i adekvatno efektivno liječenje

Rano otkrivanje maligniteta (skrining ili probir) je preventivna multidisciplinarna javno-zdravstvena aktivnost koju inicira država među zdravom, asimptomatskom populacijom, sa prosječnim rizikom obolijevanja, u cilju detekcije maligniteta u ranim fazama bolesti što rezultuje smanjenjem obolijevanja i smrtnosti od malignih bolesti za koje se skrining uvodi. Ranim otkrivanjem povećava se mogućnost izliječenja, poboljšava kvalitet života bolesnika i produžava period preživljavanja uz istovremeno smanjenje troškova liječenja i zbrinjavanja takvih pacijenata.

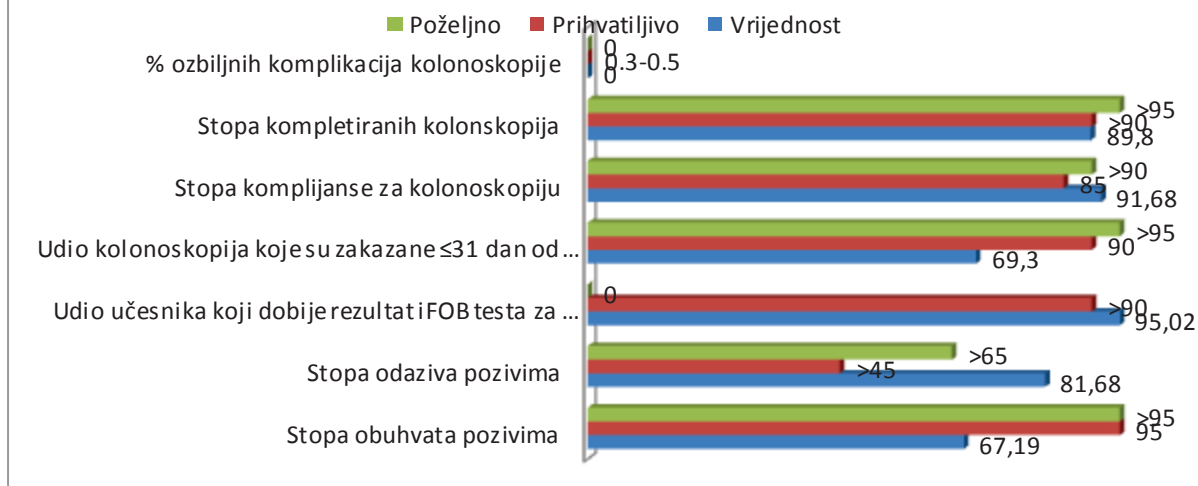
Skrining raka debelog crijeva

Program ranog otkrivanja raka debelog crijeva započeo je u 14 opština (na teritoriji opštine Podgorica samo u Domu zdravlja u bloku V) 01. juna 2013. godine da bi se nakon godinu dana sprovođenja proširio na svih 18 domova zdravlja, Zdravstveni centar Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore i Zdravstveni centar bezbjednosnih snaga Crne Gore. Programom su obuhvaćene sve žene i muškarci u Crnoj Gori u dobi od 50.-74. godine koji se od strane timova izabраниh doktora za odrasle pozivaju da sprovedu testiranje na nevidljivo (okultno) krvarenje u stolici. Osobe kod kojih je test pozitivan se zatim pozivaju na kolonoskopski pregled radi utvrđivanja uzroka krvarenja. Jedan ciklus skrininga traje dvije godine odnosno to je vremenski interval nakon kojeg se osoba ponovo poziva da dođe na testiranje u narednom ciklusu ukoliko je nalaz prethodne runde (ciklusa) skrininga bio negativan. Kao skrining test koristi se iFOBT (Immunochemical Fecal Occult Blood Test - imunohemijski test na okultno krvarenje u stolici) koji je brz, pouzdan i jednostavan metod pregleda stolice koju osoba dostavlja po uputstvima izabranog ljekara.

Za sve pacijente sa pozitivnim nalazom skrining testa sprovodi se kolonoskopski pregled koji podrazumijeva pregled debelog crijeva kolonoskopskim aparatom sa kamerom, a u cilju otkrivanja promjena, najčešće polipa, koji uzrokuju krvarenje i u najvećem broju slučajeva prethode nastanku raka debelog crijeva. Kolonoskopija je najbolja dijagnostička metoda pregleda debelog crijeva, jer omogućava pregled cijele sluznice debelog crijeva. Pored pregleda, kolonoskopijom je moguće bezbolno ukloniti polipe, pa je time kolonoskopija u brojnim slučajevima i definitivna terapija promjena. Pored tumorskih promjena, pregledom se mogu otkriti i druge bolesti crijeva. Pregled se radi u adekvatno opremljenim ambulantama za kolonoskopiju u Kliničkom centru Crne Gore i u OB Meljine. Pregled traje u prosjeku 30 minuta i uglavnom je bezbolan. Iz određenih razloga, ponekad se pregled radi u anesteziji kada je potrebno povesti nekoga u pratnji i adekvatno se pripremiti za proceduru. Generalno gledano, za uspješan kolonoskopski, pregled crijeva, potrebna je dobra priprema, koja počinje dva dana prije zakazanog pregleda određenim režimom ishrane i upotrebom sredstva za čišćenje crijeva. Izabrani doktor upoznaje pacijenta sa detaljima pripreme i pregleda.

Indikator procjene kvaliteta programa skrininga za CRC 2018-2019. god.

Skrining raka grlića materice

Započeo 18. jula 2016. godine u opštini Podgorica. Ciljnu grupu činile su žene, registrovane kod izabranih ginekologa u dobnoj skupini 30 do 34 godina.

Od 01. februara 2018. godine skrining se sprovodi na nacionalnom nivou, a od 01. februara 2019. godine ciljnu grupu čine žene koje su izvršile odabir i registraciju kod izabranog ginekologa i koje imaju između 30 i 42. godine starosti. Ukoliko se do sada nisu registrovale, žene ove dobne skupine imaju mogućnost da se samoinicijativno uključe u program javljajući se timu izabranog ginekologa.

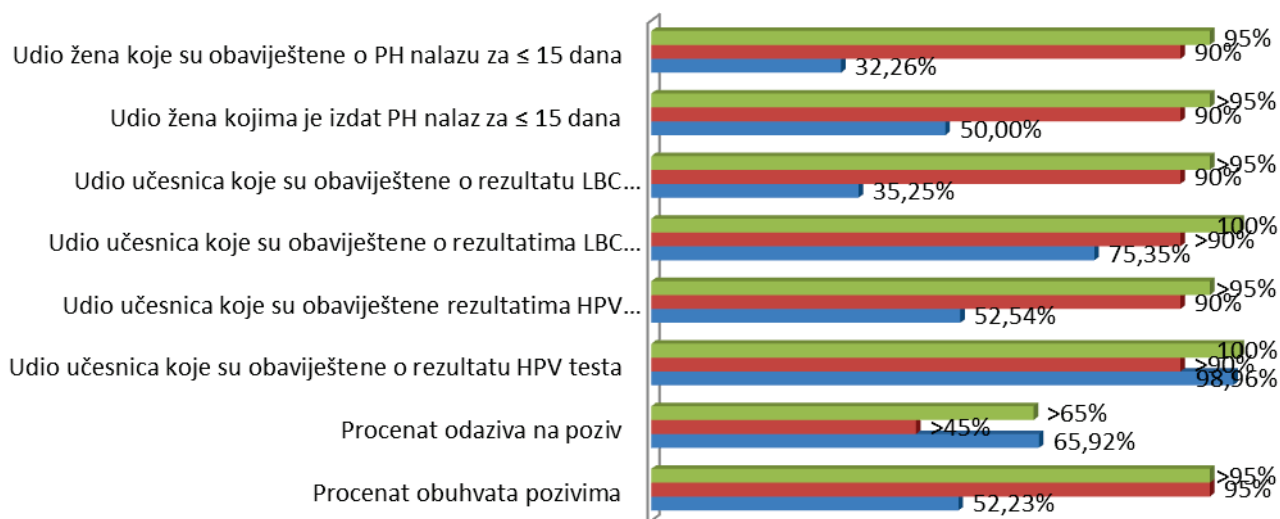
Primarni skrining test je određivanje prisustva DNK HPV (humanog papilloma virusa) u brisu grlića materice (cervikalnom brisu). Uzorkovanje cervikalnih briseva za ispitivanje na prisustvo visokorizičnih genotipova HPV-a vrše izabrani ginekolozi. Uzorkovanje cervikalnih briseva je jednostavna, neinvazivna i bezbolna procedura kojom se uzima bris grlića materice i kanala grlića maternice.

U Institutu za javno zdravlje Crne Gore (IJZCG) vrši se analiza uzorkovanog materijala i rezultati se elektronskim putem šalju izabranim ginekolozima, koji obavještavaju žene. Žene kod kojih je test pozitivan pozivaju se na ginekološke preglede (kolposkopiju i eventualnu biopsiju, PAPA test-citološki pregled cervikalnog brisa metodom LBC (liquid based cytology). Tada se mogu pronaći promijenjene ćelije u ranom stadiju koje se mogu lako odstraniti, tako da se ne razviju u rak. Ciklus skrininga raka grlića materice traje 5 godina što znači da će žene sa HPV negativnim nalazom biti pozvane za pet godina u novi ciklus skrininga.

Indikatori procjene kvaliteta programa skrininga raka grlića materice

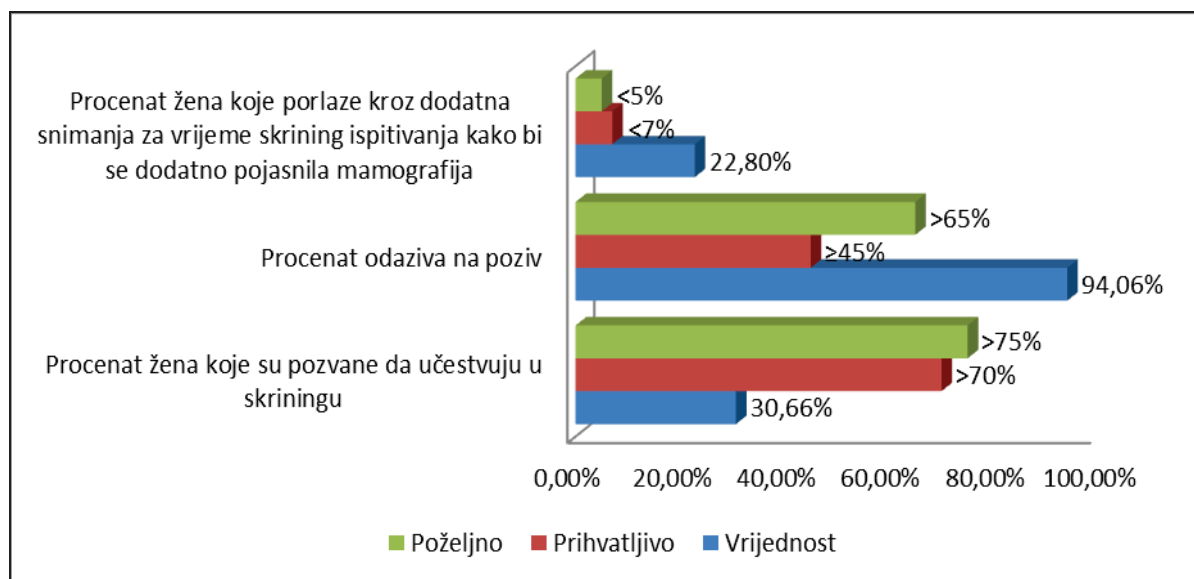
■ Poželjno ■ Prihvatljivo ■ Vrijednost

Skrining raka dojke

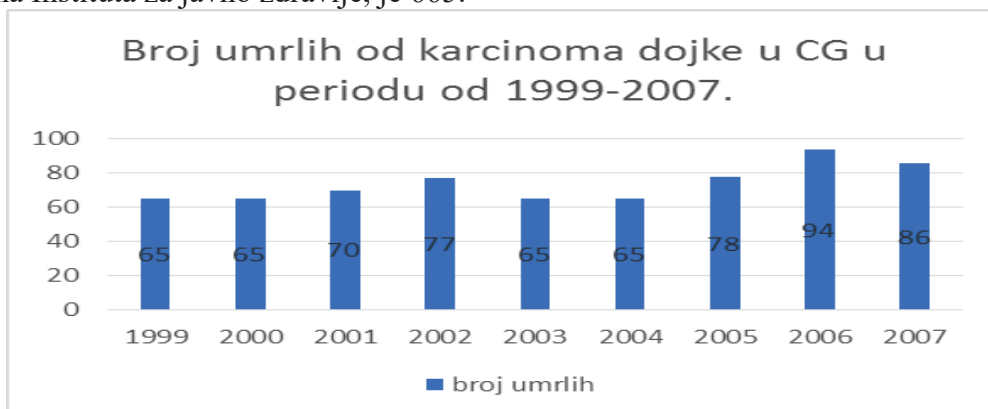
Program ranog otkrivanja raka dojke za žene iz opština Podgorica, Danilovgrad, Cetinje i Kolašin započeo je 23. decembra 2015. godine. Ciljna grupa su žene dobne skupine 50-69. godine, a ciklus skrininga traje dvije godine. Skrining test je mamografija na digitalnom mamografu koji je instaliran u prostorijama Klinike za onkologiju Kliničkog centra Crne Gore. Mamografija je rendgenski pregled dojki kojim se mogu otkriti promjene na dojci i do dvije godine ranije od pojave kliničkih simptoma (promjene na koži dojke, pojave iscjetka ili kvržice).

Sa ciljem unapređenja kvaliteta očitavanja snimaka, svaki mamografski snimak očitavaju dva radiologa zasebno i u elektronskoj formi evidentiraju rezultate koji se proslijeđuju izabranim doktorima. Važno je napomenuti da se ni najsavremenijom digitalnom mamografijom ne može identifikovati 15-20% karcinoma dojke posebno kada se radi o dojkama sa gustom žljezdanom strukturom. U takvim slučajevima žene se upućuju na dodatna dijagnostička ispitivanja: ultrazvučno snimanje, ciljanu kompresiju (CK) sa uvećanjem, tomosintezu, CORE ili VAB biopsiju.

Indikatori procjene kvaliteta programa skrininga raka dojke

Broj umrlih od karcinoma dojke u Crnoj Gori za period od 1999. do 2007. godine, prema podacima Instituta za javno zdravlje, je 665.

Institut za javno zdravlje Crne Gore je zadužen za koordinaciju i praćenje rezultata sprovođenja skrining programa dok su za implementaciju zadužene zdravstvene ustanove na sva tri nivoa zdravstvene zaštite. Skrining testovi, bilo koja dodatna ispitivanja i/ili tretman organizovani u okviru programa su besplatni za učesnike programa.

OPERATIVNI CILJ 6. Uključivanje zajednice

Uključivanje zajednice je neophodno i obavezno, stoga je saradnja sa lokalnim i drugim državnim institucijama kao i NVO sektorom prepoznata kao ključni cilj Programa. Imajući u vidu da problem predstavlja manjak kvalitetnog rada sa mladim ljudima u Crnoj Gori, usljed nedovoljno razvijenog sistema podrške mladim ljudima koji počinju da eksperimentišu, neophodno je pojačati saradnju sa NVO sektorom kako bi se kroz buduće aktivnosti aktivnije radilo na podizanju nivoa preventivnih aktivnosti prema mladima, u odnosu na zloupotrebu psiho-aktivnih supstanci kao i promociji zdravih stilova života. Takođe prepoznaje se potreba da razmotrimo vraćanje prvobitno zamišljenog i ustanovljenog mandata Odjeljenju za droge, čije djelovanje je zamišljeno na način da funkcioniše kao Nacionalna kancelarija za droge, poput primjera dobre prakse iz regiona i sire.

Pored navedenog, od ključnih nosilaca aktivnosti očekuje se da u narednom periodu ubrzaju dinamiku realizacije aktivnosti. Za punu realizaciju je ključno da se prevaziđu izazovi vidljivi u razumijevanju i prihvatanju koncepta, potom percepciji potreba u svim resorima, da se preuzme pristup i profesionalni stav zasnovan na modelu ljudskih prava, obezbijede profesionalni resursi i usluge.

Takođe, naglašavamo da je veliki dio aktivnosti pravovremeno realizovano, tj. u predviđenom roku u Akcionom planu. Razlozi zbog kojih neke od aktivnosti nijesu blagovremeno realizovane su uglavnom opravdani i u cilju njihovog sprovođenja na kvalitetniji i sveobuhvatniji način. Jedan od glavnih izazova odnosio se na sinhronizaciju donešenog zakonskog okvira i povezane prakse što je bio preduslov za implementaciju određene aktivnosti. Takođe, u saradnji sa partnerima iz nevladinih i međunarodnih organizacija, donešena je odluka da se djelimično realizovane i nerealizovane aktivnosti odlože usljed postizanja boljih rezultata ili dobijanja značajnijeg benefita u kontekstu implementacije, poput više opredijeljnih finansijskih sredstava ili većeg obuhvata pripadnika ciljnih grupa.

AFIRMACIJA NAJBOLJIH REZULTATA

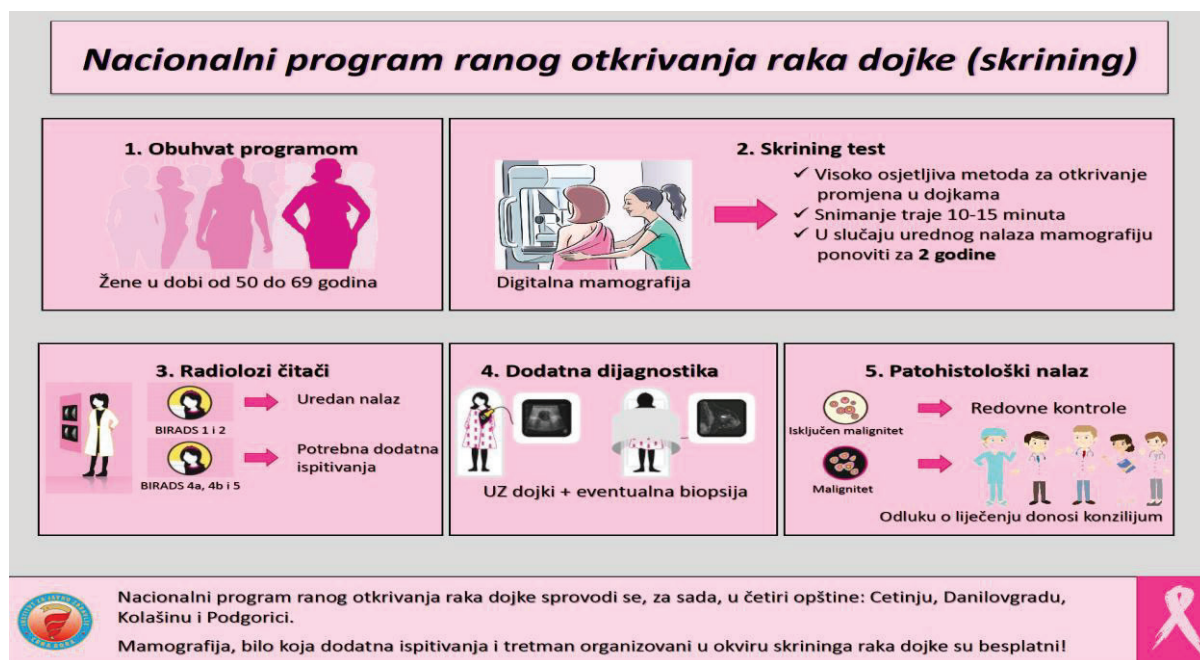
- **Nacionalni programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva**

Skrining test: testiranje nevidljivog krvarenja u stolici (iFOBT), ciljna populacija: osobe oba pola dobne skupine 50-74 godina, registrovani kod izabranih doktora za odrasle; interval: dvije godine. Definisano trajanje jednog ciklusa je vremenski interval nakon kojeg se osoba poziva da dođe na ponovno testiranje u narednom ciklusu, ukoliko je nalaz u prethodnom ciklusu negativan.

Tokom izvještajnog perioda u grupi je bilo 46.545 osoba, pozvano je 28.316 (60,84%), odazvalo se 22.044 (77,85%), kit je dobilo 15.178 (68,85%), a vratilo je 12.717 (83,79%) osoba, 12.579 (98,91%) uzoraka je poslato u IJZCG, vraćeno je 12.292 (97,72%) rezultata, od kojih su 1.252 (10,19%) bili pozitivni. Kod osoba sa pozitivnim rezultatom iFOBT-a urađeno je 719 (57,43%) kolonoskopija, kod 91 (12,66%) osobe urađena je polipektomija i uzorak je poslat na patohistološku analizu Klinici za patologiju KCCG.

- **Program ranog otkrivanja raka dojke** u opštinama: Podgorica, Danilovgrad, Cetinje i Kolašin sprovodi se od 13.12.2015. godine.

Pored žena registrovanih kod izabranih doktora za odrasle u četiri doma zdravlja uključene su i žene registrovane kod izabranih doktora za odrasle u Zdravstvenom centru MUP-a Crne Gore, ukupno 136 žena. Test: digitalna mamografija, interval: dvije godine, ciljna grupa: žene 50-69 godina. Tokom izvještajnog perioda u grupi je bilo 19.439 žena, pozvano je 6.894 (35,46%), odazvalo se 6.530 (94,72%), na mamografiju je upućeno 4.395 (67,30%) žena, mamografija je zakazana za 4.327 (98,45%) žena, i snimljena je 3.571 (82,53%) žena. Nalaz mamografije je vraćen za 3.155 (88,35%) žena. Na dodatnu dijagnostiku je upućeno 580 (18,38%) žena, biopsija je urađena kod 92 (15,86%) žene.

- **Program ranog otkrivanja raka grlića materice** započeo je 18.07.2016. godine u opštini Podgorica.

Test: molekularno hrHPV DNA testiranje kao primarni skrining test u kombinaciji sa LBC (liquid based cytology) testom, interval: pet godina, ciljna grupa za ovu vrstu skrininga su žene 30-64 godina. Zbog ograničenih kadrovskih i finansijskih mogućnosti ciljna grupa žena, od 18.07.2016. godine i tokom 2017. godine u opštini Podgorica bile su žene 30-34 godine. Od 01.02. 2018. godine nastavljen je Program na nacionalnom nivou za ciljnu grupu žena 30-34 godine, u opštini Podgorica za žene od 30-36 godina. Tokom 2019. godine na nacionalnom nivou uključene su žene od 30-42 godine života, registrovane kod izabranog ginekologa u domovima zdravlja. Tokom izvještajnog perioda u grupi je bilo 42.141 žena, pozvano je 16.764 (39,70%), odazvalo se 11.403 (75,38%), uzorkovano je 10.694 (93,78%) cervikalnih briseva na HPV analizu, 10.632 (99,42%) uzorka su poslali u IJZCG, a vraćen je 10.631 (99,99%) rezultat. Ukupno je 1.709 (16,08%) žena bilo HPV pozitivno, kod 900 žena urađeno je citološko testiranje LBC metodom, dok je kod 1.222 (71,50%) žene urađena kolposkopija.

Redovni preventivni pregledi, HPV vakcinacija i sprovođenje skrining programa su vidovi prevencije karcinoma grlića materice.

Otkrivanje karcinoma grlića materice u ranoj fazi omogućava rano započinjanje terapijskih procedura čime su šanse za izliječenje značajno veće. Kako ne postoje upozoravajući znaci da je rak grlića materice u razvoju, to su redovni ginekološki pregledi kao i pregledi u okviru skrining programa jedina mogućnost ranog identifikovanja raka grlića materice.

Skrining program omogućava blagovremeno preduzimanje adekvatnih mjera tretmana smanjujući rizik nastanka komplikacija, očuvanje reproduktivne sposobnosti, poboljšavanje kvaliteta i očekivanog trajanja života žena kod kojih se bolest otkrije rano. U dogovoru sa izabranim ginekologom PAPA test sam, ili u kombinaciji sa HPV DNK-testom, se preporučuje svim seksualno aktivnim ženama nakon 25. godine života.

Skrining testiranje je najsavremenija i najbolja metoda za rano identifikovanje izmijenjenih ćelija grlića materice koje podrazumijeva jednostavno, brzo i bezbolno uzorkovanje brisa sa grlića materice koji se nakon toga testira u laboratoriji (HPV DNK test) odnosno pod mikroskopom (PAPA test LBC metodom). Na globalnom nivou organizovani skrining program raka grlića materice je dokazano donio najveće benefite (smanjio je incidenciju morbiditeta i mortaliteta) sa minimalnom štetom uz adekvatni kvalitet sprovođenja programa.

Prevalencija karcinoma grlića materice ima visoke vrijednosti kod nas i na globalnom nivou. Karcinom grlića materice je preventabilnog karaktera, odnosno može se spriječiti praktikujući zdrave stilove života kao i odlaskom na redovne ginekološke preglede i preglede u okviru skrining programa koji se sprovodi kod nas u Crnoj Gori.

Prema raspoloživim podacima Registra za maligne neoplazme Crne Gore tokom 2013. godine ukupno je registrovano 106 novih slučajeva obolijevanja od raka grlića materice. Ako se posmatra zastupljenost raka grlića materice prema dobnim grupama, 45,3% slučajeva karcinoma grlića materice dijagnostikovano je kod žena u reproduktivnoj dobi, što je zabrinjavajući podatak.

Posmatrajući strukturu ukupnog obolijevanja od malignih bolesti kod žena u Crnoj Gori, rak grlića materice zauzima petu poziciju prema učestalosti, a slijede ga rak tijela materice i rak jajnika. Prognoze ovih maligniteta su bolje ako se promjene otkriju u ranim fazama u čemu značajnu ulogu imaju redovni ginekološki pregledi. Kada se analizira umiranje žena od zloćudnih bolesti rak grlića materice je četvrti po redu uzročnik smrti - nakon malignih tumora dojke, raka pluća i raka debelog crijeva.

Podaci GLOBOCAN 2018 o incidenciji malignih tumora kod žena na svjetskom nivou pokazuju da je rak grlića materice četvrti registrovani maligni tumor i četvrti vodeći uzrok smrti od svih karcinoma u 2018. godini. Nacrt Globalne strategije za eliminaciju raka grlića materice SZO zagovara sveobuhvatan pristup koji uključuje prevenciju, djelotvoran skrining i liječenje prekanceroznih promjena, ranu dijagnozu bolesti i programe za terapiju invazivnih karcinoma. Prema tom dokumentu cilj je dostizanje stope incidencije manje od 4 slučaja na 100 000 žena. Program podrazumijeva skrining ženske populacije u dobi od 30-64. godine ginekološkim pregledom i uzorkovanjem brisa sa grlića materice. Ciljna grupa bile su žene 30-34. godine starosti, osim u opštini Podgorica u kojoj se sprovodio među ženama starosti 30-36 godina. Od 1. februara 2019. godine skrining se sprovodio među ženama starosti 30-42 godine, a od 01.01.2020. među ženama starosti 30-49 godine.

- **Domovi zdravlja pojačano pozivju na skrininge.**

Nedjeljno da izvještavaju o broju pozvanih na skrining. Domovi zdravlja nisu prijavljivali žene koje su pozivali, a koje se nisu javljale na telefon sto predstavlja viši procenat pozvanih a takođe i viši procenat žena koje se ne javljaju na telefon ili nemamo kontakte telefona.

Na sastanku je dogovoreno da se napravi nova tabela koja će dati pravu sliku na način da su skoro sve žene kojima imamo podatke (brjeve telefona) pozvane u skrining a da procenat žena koje nisu pozvane u stvari predstavljaju žene kojima nemamo brojeve telefona ili se ne javljaju na brojeve koje imamo u bazi.

- **Oportuni skrining raka grlića materice u Kliničkom centru Crne Gore:**

-Planom organizovanog skrininga predviđeno je da u skrining budu uključene žene koje imaju izabranog ginekologa i osiguranje. To je trenutno slučaj sa oko 60% populacije. Ostalih 40% će kao opciju imati jedino mogućnost oportunog skrininga kao i kada je ovaj test potrebno uraditi po indikacijama. Oko 166.000 žena je u skrining dobi u Crnoj Gori.

-Iz godine u godinu se povećava broj pap testova koji se uradi u okviru oportunog skrininga na Institutu za sudsku medicinu i patologiju u Kliničkom centru.

-do danas u 2017. godini je urađeno oko 3.000, očekuje se ukupan broj od 10.000 do kraja godine. Prošle godine je urađeno oko 9.000.

-tokom 2015.,2016. do danas, samo je jedan patolog zadužen za pregled konvencionalnog pap testa.

-vreme koje je protekne od uzimanja uzorka do rezultata je oko 30 dana.

-Iz ginekoloških ambulanti se dostavljaju predmetna stakla na patologiju. Predmetna stakla su pripremljena u svakoj od ginekoloških ordinacija i centralizovano se boje na patologiji. (ovakav radni proces je nepromenjen od uvođenja metode 1923. godine. Prate ga brojni nedostaci: problemi u fiksiranju ćelija, artefakti na ćelijama od sušenja na vazduhu, nereprezentativni uzorak, velika površina za pregled, krv i mukus prepravljaju dijagnostički važne ćelije, bez standardizacije radnog procesa...)

-od avgusta 2016. Klinički centar poseduje tehnologiju pripreme uzoraka brisa grlića – „LBC“ gde je uzorak do fiksiranja na predmetnom staklu uvek u tačnoj fazi. Ovom tehnologijom prevaziđeni su nedostaci prethodnog radnog procesa, a automatizacijom je postignuta standardizacija rada i sistematizacija- precizna ponovljivost radnog procesa.

-Izvršena je obuka patologa za evaluaciju predmetnih stakala pripremljenih novom metodom. Nova tehnologija je za sada samo uključena u pilot projekat skrininga. Uzorci stižu iz ginekoloških ordinacija doma zdravlja i analiziraju se one žene koje već imaju pozitivan nalaz na infekciju HPV.

-Izvršena je obuka tehničara za rukovanjem uređajem.

-broj „LBC“ pap uzoraka je trenutno oko 15-20 mesečno. Ovaj broj nije dovoljan kako bi se održala senzitivnost i specifičnost patologa koji evaluira predmetna stakla, odnosno održao nivo znanja patologa zbog nedostatka „treninga oka“. Ovaj problem postoji i kod situacija kada zbog odsustva „imenovanog patologa za konvencionalni pap test“ usled godišnjeg odmora/bolovanja pregled prispelih konvencionalnih pap testova preuzimaju ostalih 5 patologa koji nisu utrenirani za pap test.

-Nova tehnologija ima manje potrebno vreme za pregled jednog predmetnog stakla u odnosu na konvencionalnu: 15 minuta konvencionalni, 7,4 minuta LBC

-Nova tehnologija je dostupna po ceni od 8€ dok se od fonda za ovu vrstu testa danas izdvaja 8,34€.

-U ovu cenu za LBC je uračunat i najkvalitetniji instrument za uzimanje uzoraka, najkvalitetnije predmetno staklo (naelektrisano suprotno od ćelija grlića materice što olakšava fiksiranje) - materijal koji inače kupuje ginekologija, a ne patologija.

-Proširenjem upotrebe dostupne – LBC – tehnologije (koristi se u organizovanom skriningu) i u oportunom skriningu u kliničkom centru omogućava se ozbiljno povećanje stope prevencije karcinoma grlića materice (veća senzitivnost i specifičnost metode), kao i dodatna testiranja ključna za prevenciju i dalju dijagnostiku prekanceroznih promena na grliću materice bez potrebe za ponovnim dolaskom žene (iz rezidualnog uzorka ćelija grlića u tačnoj fazi se može raditi Ki67, P i sl.)

-implementacija nove LBC tehnologije u redovan radni proces ginekoloških ordinacija u odnosu na sadašnje stanje donosi uštedu u vremenu i u značajnoj meri olakšava zadatak (sada

je odgovornost za kvalitetan prenos uzetog uzorka na predmetno staklo na ginekologu ili sestri, dok je brzo i kvalitetno fiksiranje ćelija odgovornost sestre)

-povećanjem obima posla u slučaju rasta broja žena obuhvaćenih skriningom (i u slučaju oportuno i/ili organizovanog), a zbog činjenice da na Institutu za sudsku medicinu i patologiju trenutno rade tri tehničara angažovana za sve oblasti patološke obrade uzoraka (ne samo za ginekološku citologiju pap test već celokupnu citologiju i histologiju), postoji mogućnost da je potrebno povećanje ljudskih resursa za još jednog tehničara kako bi se amortizovao povećani obim i postigla najveća moguća efikasnost.

IZVJEŠTAJ O REALIZACIJI AKCIONOG PLANA ZA 2019 GODINU

Operativni cilj 1:		Upravljanje i nadzor, monitoring i evaluacija						
Indikator učinka a)		Ne postoji tijelo za praćenje realizacije Programa		Osnovana kancelarija		Program se realizuje po planu predviđenih aktivnosti		
Indikator učinka b)		Ne postoje sveobuhvatni ažurirani podaci o prevalenciji faktora rizika za nezarazne bolesti		Sprovedeno istraživanje o stanju zdravlja stanovništva Crne Gore		Izrađen izvještaj o rezultatima istraživanja		
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
1.1 Osnivanje Nacionalne kancelarije za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Ministarstvu zdravlja	Kancelarija osnovana	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2019	IV kvartal 2019	4.000 €	Redovna budžetska sredstva	U procesu realizacije	Predlog da se kancelarija transformiše u Komisiju za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori dok se ne stvore

								uslovi za izmjenu sistematizacije i formiranje posebnog odjeljenja/direkcije/kancelarije u MZ
1.2 Jačanje kadrovskih kapaciteta Ministarstva zdravlja i Instituta za javno zdravlje Crne Gore za javnozdravstveni odgovor na epidemiju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori	Broj edukovanih zaposlenih u MZ i IJZCG na poslovima prevencije i kontrole nezaraznih bolesti (internacionalni i nacionalni seminari)	Ministarstvo zdravlja	Kontinuirano 2019-2020	Kontinuirano 2019-2020	10.000 €	Redovna budžetska sredstva	Kontinuirano Zaposleni iz MZ i IJZCG učestvovali na 5*nacionalnih seminara i 2 međunarodna	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u roku
1.3 Evaluacija Programa i akcionog plana za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti za period 2019-2020. godine	Izrađen Evaluacioni izvještaj	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti evaluaciju kako bi se aktivnost završila u roku
1.3 Izrada Akcionog plana za realizaciju	Usvojen Akcioni plan	Ministarstvo zdravlja	IV kvartal 2020.	IV kvartal 2020.	0 €	Redovna budžetska	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u

Programa za prevenciju i kontrolu zaraznih bolesti za period 2021-2023. godine		Partner: Institut za javno zdravlje				sredstva		roku, po mogućnosti izraditi predlog izvještaja i novi AP
1.4 Nacionalno istraživanje o stanju zdravlja stanovništva Crne Gore sa fokusom na faktore rizika za nezarazne bolesti	Izrađen izvještaj o rezultatima sprovedenog istraživanja	Ministarstvo zdravlja Partneri: Institut za javno zdravlje	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	150.000€	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti istraživanje kako bi se aktivnost završila u roku
1.5 Unaprjeđenje funkcionisanja nacionalnih populacionih registara za najvažnije nezarazne bolesti (registri za: rak, akutni koronarni sindrom, cerebrovaskularne bolesti i šećernu bolest)	Objavljeni godišnji Izvještaji iz pojedinačnih registara prema planu izveštavanja	Institut za javno zdravlje Partneri: Zdravstvene ustanove	2019-2020. kontinuirano	2019-2020. kontinuirano	5.000€	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost se sprovodi u kontinuitetu Finalizovan Izvještaj za 2014 godinu.	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u roku
1.6 Uspostavljanje nacionalnih registara za: traumatizme, psihoze i hronične plućne bolesti	Uspostavljen registar za traumatizam Uspostavljen registar za psihoze Uspostavljen registar za hronične plućne	Ministarstvo zdravlja Partner: Institut za javno zdravlje	III 2019	IV kvartal 2020.	5.000€	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost u toku.	Potrebno uspostaviti osnove za registre

	bolesti							
Operativni cilj 2:		Zastupanje za zdravlje						
Indikator učinka a)		<i>Javnost neupoznata sa aktivnosti iz Programa za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>		<i>Javnost upoznata sa aktivnosti iz Programa za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>		<i>Stanovništvo upoznato sa nacionalni, regionalnim i globalnim aktivnostima u oblasti prevencije i kontrole nezaraznih bolesti</i>		
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
2.1. Medijsko praćenje aktivnosti planiranih Programom	Broj pojavljivanja u medijima (pisanim, elektronskim, TV i radio- TV emisija, reklama, brošura, plakata)	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje <u>Partneri:</u> Mediji	kontinuirano	kontinuirano	2.000 €	Redovna sredstva	Aktivnost se sprovodi u kontinuitetu Predstavnici MZ i IJZCG učestvovali na: 56 tv emisija 6 radio emisija 22 novinska članka	Potrebno sprovoditi ovu aktivnost u kontinuitetu
2.2 Upoznavanje stanovništva sa nacionalnim, ali i međunarodnim akcijama na eliminaciji i/ili redukciji faktora rizika i upražnjavanju zdravih životnih stilova koji	Broj pojavljivanja u medijima(pisanim,elektronskim, TV i radio-TVemisija,rekl	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje <u>Partneri:</u> Mediji	kontinuirano	kontinuirano	2.000 €	Redovna sredstva-FZO	28 objava na portalima 3 brošure 2 reklame (vankcinacija	Potrebno sprovoditi ovu aktivnost u kontinuitetu

predstavljaju protektivne faktore za zdravlje	ama, brošura, plakata)						i antibiotici)	
Operativni cilj 3:		Zakonska regulativa i finansiranje - Fiskalne politike						
Indikator učinka a)		<i>Neophodna analiza trenutne zakonske regulative</i>		<i>Urađena analiza</i>		<i>Dati predlozi za izmjenu i dopunu zakonske regulative u ovoj oblasti</i>		
Aktivnost koja utiče na 3	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
3.1 Sprovođenje adekvatne politike u cilju ograničenja reklamiranja proizvode koji predstavljaju rizik po zdravlje (duvan, alkohol, gazirana pića i drugi proizvodi čija upotreba može štetiti zdravlju)	Smanjen broj reklama proizvode koji predstavljaju rizik po zdravlje Usaglašeni zakonski akti u ovoj oblasti	Ministarstvo zdravlja, <u>Partneri:</u> Uprava za inspeksijske poslove	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost u toku. Izrađen AP za alkohol	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu i postepeno
3.2 Mjere politike za smanjenje trans-masti u hrani	Implementirane mjere politike	Ministarstvo zdravlja <u>Partneri:</u> Institut za javno zdravlje Crne Gore	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost u toku	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu
Operativni cilj 4:		Promocija zdravlja - eliminacija ili smanjenje izloženosti bihevioralnim faktorima rizika						
Indikator učinka a)		<i>Nepostojanje jedinstvenog praćenja aktivnosti iz različitih dokumenata čiji je zajednički cilj prevencija bihevioralnih faktora rizika</i>			<i>Uspostavljanje koordinacije</i>		<i>Koordinisano sprovođenje mjera i aktivnosti iz oblasti prevencije faktora rizika</i>	

Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 4	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
4.1 Sprovođenje mjera iz Programa za smanjenje prekomjernog unosa soli hranom	Sprovedene aktivnosti predviđene Programom	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	20,000€	Redovna sredstva Donacije SZO	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu
4.2 Unaprjeđenje rada Centara za prevenciju pri domovima zdravlja	Broj pruženih usluga	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore, Domovizdravlja	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u roku
4.3 Saradnja sa komisijama koje prate akcione planove iz oblasti prevencije i kontrole pušenja, štetne upotrebe alkohola, nezdrave ishrane i dr.	Broj održanih zajedničkih sastanaka	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost se sprovodi u kontinuitetu	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu, po mogućnosti što veći broj sastanaka
Operativni cilj 5:		Rano otkrivanje i adekvatno efektivno liječenje						
Indikator učinka a)		<i>Nepostojanje adekvatnih kapaciteta za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom na nivou PZZ</i>			<i>Izradene smjernice</i>		<i>Edukovan kadar</i>	
Indikator učinka b)		<i>Nedovoljna sredstva za kontinuirano sprovođenje i unaprjeđenje skrining programa raka</i>			<i>Odvojena dodatna sredstva za edukaciju kadra i unaprjeđenje skrininga</i>		<i>Unaprijeđeni programi skrininga i edukovan kadar koji ga sprovodi</i>	

Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 5	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
5.1 Izrada smjernica za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom	Usvojene smjernice za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom	MZ, IJZCG, Medicinski fakultet, KCCG	I kvartal 2020	II kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno izraditi smjernice kako bi se ova aktivnost sprovela u roku
5.1 Jačanje kapaciteta primarne zdravstvene zaštite za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom - Edukacija pružaoca zdravstvene zaštite u PZZ	Broj obučanih ID za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom	MZ, IJZCG, DZ	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu
5.2 Implementacija programa za rano otkrivanje raka kolorektuma, raka dojke i raka grlića materice	Skriningom raka kolorektuma obuhvaćena ciljna populacija 50-74 godina starosti u svim opštinama u Crnoj Gori Skrining raka	Zdravstvene ustanove Partneri: Institut za javno zdravlje	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	1.500.000,00€ za 2020	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u kontinuitetu

	dojke se sprovodi i u sjevernom i južnom regionu Crne Gore u populaciji žena starosne dobi 50-69 Skrining raka grlića materice se sprovodi u svim opštinama u Crnoj Gori u populaciji žena starosne dobi 30-49							
5.3 Izrada Programa za prevenciju i kontrolu kardiovaskularnih bolesti	Usvojen Program za prevenciju i kontrolu kardiovaskularnih bolesti	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2019	I kvartal 2020	10000€	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost u toku, formirana RG	Potrebno izraditi program za potrebe institucija kak bi se ova aktivnost sprovela u roku
5.4 Izrada Kliničkih protokola za liječenje i rehabilitaciju	Usvojeni protokoli za kontrolu i	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2019	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva	Aktivnost u toku	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u

najrospostrenjenijih nezaraznih bolesti	prevenciju nezaraznih bolesti						realizacije	roku
Operativni cilj 6:		Uključivanje zajednice						
Indikator učinka a)		<i>Nepostojanje plana uključivanja lokalnih zajednica u prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>				<i>Usvojen Plan</i>	<i>Broj uključenih lokalnih samouprava</i>	
Aktivnost koja utiče na 6	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja	Status realizacije 	Preporuke za naredni period
6.1 Izrada plana za uključivanje lokalnih zajednica u aktivnosti za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti	Izrađen Plan Broj održanih sastanaka sa lokalnim samoupravama	Institut za javno zdravlje Partneri Lokalne samouprave	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	10.000 €	Redovna budžetska sredstva	Nije dospjelo	Potrebno sprovesti ovu aktivnost u roku i sprovesti u kontinuitetu

Status realizacije: Aktivnost realizovana
Aktivnost u toku
Nerealizovana aktivnost

PREPORUKE ZA NAREDNI PERIOD

U cilju prevazilaženja izazova i prepreka u implementaciji aktivnosti predviđenih Akcionim planom, ali i postizanja maksimuma kvaliteta rezultata, izdvojio se set preporuka u odnosu na sve oblasti definisane ovim strateškim dokumentom:

- Implementacijom strateškog dokumenta i postignutim rezultatima kroz aktivnosti koje su odrađene u prethodnom dvogodišnjem periodu ostavren je uticaj na prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti, kao i stvoreni preduslovi da se uspostave i sprovedu adekvatni mehanizmi monitoringa i evaluacije. Realizacijom planiranih aktivnosti treba da se postigne željeni nivo prevencije i kontrole nezaraznih bolesti
- Naime, kako bi se uticalo na prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti važno poboljšati razumijevanje i odgovornost drugih sektora, zaduženih za edukaciju medicinskog kadra, koji su podrška, a s fokusom na dostupnost zdravstvene zaštite.
- Takođe, potrebno je nastaviti snaženje i/ili razvoj i unapređenje službi koje postoje ili su nedostajuće. Pored povećanja broja zaposlenih, treba uspostaviti i mrežu stručnjaka u ovoj oblasti, koji bi kasnije kroz dodatne obuke nadogradili znanja.
- Realizacijom planiranih aktivnosti treba da se postigne željeni nivo prevencije i kontrole nezaraznih bolesti. S obzirom na novu metodologiju, potrebno je u budućem periodu planirati finansijska sredstva za realizaciju svake aktivnosti pojedinačno, kao i imati presjek utrošenih sredstava. Kontinuiranom analizom situacije u oblasti koja se odnose na prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti.
- Opcija za rešavanje gore navedenih problema i ispunjavanje ciljeva, jeste puna implementacija aktivnosti koje su predviđene Akcionim planom u rokovima koji su planirani.
- U cilju smanjenja obolijevanja i umiranja u Crnoj Gori od nezaraznih bolesti, neophodno je nastaviti sa usvajanjem i implementacijom svih strateških, programskih i planskih dokumenta koja se odnose na prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti.

Crna Gora
Ministarstvo zdravlja

Program za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za period 2019-2021. godine

* * *

Akcioni plan za 2020. godinu

Operativni cilj 1:		Upravljanje i nadzor, monitoring i evaluacija				
Indikator učinka a)		Ne postoji tijelo za praćenje realizacije Programa	Osnovana kancelarija		Program se realizuje po planu predviđenih aktivnosti	
Indikator učinka b)		Ne postoje sveobuhvatni ažurirani podaci o prevalenciji faktora rizika za nezarazne bolesti	Sprovedeno istraživanje o stanju zdravlja stanovništva Crn eGore		Izrađen izveštaj o rezultatima istraživanja	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
1.1 Osnivanje Komisiju za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori do izmjene sistematizacije kojom će se formirati Nacionalna kancelarija ili Direkcija za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Ministarstvu zdravlja	Formirana Komisija za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori Kancelarija/Direkcija osnovana	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	4.000 €	Redovna budžetska sredstva
1.2 Jačanje kadrovskih kapaciteta Ministarstva zdravlja i Instituta za javno zdravlje Crne Gore za javnozdravstveni odgovor na	Broj edukovanih zaposlenih u MZ i IJZCG na poslovima prevencije i kontrole nezaraznih bolesti (internacionalni i	Ministarstvo zdravlja	Kontinuirano 2019-2020	Kontinuirano 2019-2020	5.000 €	Redovna budžetska sredstva

epidemiju nezaraznih bolesti u Crnoj Gori	nacionalni seminari)					
1.3 Evaluacija Programa i akcionog plana za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti za period 2019-2020. godine	Izrađen Evaluacioni izvještaj	Ministarstvo zdravlja	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva
1.3 Izrada Akcionog plana za realizaciju Programa za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti za period 2021-2023. godine	Usvojen Akcioni plan	Ministarstvo zdravlja Partner: Institut za javno zdravlje	IV kvartal 2020.	IV kvartal 2020.	0 €	Redovna budžetska sredstva
1.4 Nacionalno istraživanje o stanju zdravlja stanovništva Crne Gore sa fokusom na faktore rizika za nezarazne bolesti	Izrađen izvještaj o rezultatima sprovedenog istraživanja	Ministarstvo zdravlja Partneri: Institut za javno zdravlje	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	150.000€	Redovna budžetska sredstva
1.5 Unaprjeđenje funkcionisanja nacionalnih populacionih registara za najvažnije nezarazne bolesti (registri za: rak, akutni koronarni sindrom, cerebrovaskularne bolesti i šećernu bolest)	Objavljeni godišnji Izvještaji iz pojedinačnih registara prema planu izvještavanja	Institut za javno zdravlje Partneri: Zdravstvene ustanove	2019-2020. kontinuirano	2019-2020. kontinuirano	2.500€	Redovna budžetska sredstva
1.6 Uspostavljanje nacionalnih registara za:	Uspostavljen registar za traumatizam	Ministarstvo zdravlja		IV kvartal 2020.	2.500€	Redovna budžetska sredstva

traumatizme, psihoze i hronične plućne bolesti	Uspostavljen registar za psihoze Uspostavljen registar za hronične plućne bolesti	Partner: Institut za javno zdravlje				
1.7. Izrada projektnog plana istraživanja procjene stanja oralnog zdravlja	Izrađen Nacionalni projektni plan istraživanja	IJZ CG	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	2100,00	Redovna budžetska sredstva
1.8. Sprovođenje istraživanja procjene stanja oralnog zdravlja djece u skladu sa metodologijom SZO	Sprovedeno istraživanje i urađen izvještaj istraživanja	IJZ CG		IV kvartal 2020	26700,00	Redovna budžetska sredstva
Operativni cilj 2:		Zastupanje za zdravlje				
Indikator učinka a)		<i>Javnost neupoznata sa aktivnosti iz Programa za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>		<i>Javnost upoznata sa aktivnosti iz Programa za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>		<i>Stanovništvo upoznato sa nacionalni, regionalnim i globalnim aktivnostima u oblasti prevencije i kontrole nezaraznih bolesti</i>
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.1 Medijsko praćenje aktivnosti planiranih Programom	Broj pojavljivanja u medijima (pisanim, elektronskim, TV i radio-TV emisija, reklama,	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno	kontinuirano	kontinuirano	1.000 €	Redovna sredstva

	brošura, plakata)	zdravlje				
		<u>Partneri:</u> Mediji				
2.2 Upoznavanje stanovništva sa nacionalnim, ali i međunarodnim akcijama na eliminaciji i/ili redukciji faktora rizika i upražnjavanju zdravih životnih stilova koji predstavljaju protektivne faktore za zdravlje	Broj pojavljivanja u medijima (pisanim, elektronskim, TV i radio-TV emisija, reklama, brošura, plakata)	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje	kontinuirano	kontinuirano	1.000 €	Redovna sredstva
		<u>Partneri:</u> Mediji				
2.3. Uspostaviti saradnju timova dječje i preventivne stomatologije sa drugim sektorima zdravstva, kroz obavezu saradnje sa timovima izabranog doktora za djecu/pedijatrija i ginekolozima na primarnom nivou zdravstvene zaštite u cilju prevencije oralnih bolesti	Uspostavljena saradnja sa izabranim doktorima za djecu/pedijatrija i ginekolozima na primarnom nivou zdravstvene zaštite	MZ IJZ CG	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	Sredstva nijesu potrebna	Redovna budžetska sredstva
2.4. Formirati RG za izradu Smjernica za prevenciju ipromocije oralnog zdravlja uzrastno i razvojno prilagođeni djetetu i kroz saradnju sa sektorom prosvjete, socijalnog staranja i dječje zaštite,	Uspostavljena sradnja sa Ministarstvom prosvjete, Ministarstvom rada i socijalnog staranja i drugih institucija socijalne i dječje zaštite Formirana RG za izradu	IJZ CG MZ MP MRSS	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	19800,00	Redovna budžetska sredstva

osigurati povoljne uslove za očuvanje oralnog zdravlja djece uspostavljanjem navike dobre oralne higijene, zdrave ishrane i redovnih pregleda kod stomatologa	Smjernica za prevenciju i promocije oralnog zdravlja prilagođenog uzrastu i razvojnom statusu djeteta					
Operativni cilj 3:		Zakonska regulativa i finansiranje - Fiskalne politike				
Indikator učinka a)		<i>Neophodna analiza trenutne zakonske regulative</i>	<i>Urađena analiza</i>		<i>Dati predlozi za izmjenu i dopunu zakonske regulative u ovoj oblasti</i>	
Aktivnost koja utiče na 3	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
3.1 Sprovođenje adekvatne politike u cilju ograničenja reklamiranja proizvode koji predstavljaju rizik po zdravlje (duvan, alkohol, gazirana pića i drugi proizvodi čija upotreba može štetiti zdravlju)	Smanjen broj reklama proizvode koji predstavljaju rizik po zdravlje Usaglašeni zakonski akti u ovoj oblasti	Ministarstvo zdravlja, <u>Partneri:</u> Uprava za inspeksijske poslove	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva
3.2 Mjere politike za smanjenje trans-masti u hrani	Implementirane mjere politike	Ministarstvo zdravlja <u>Partneri:</u> Institut za javno zdravlje	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva

		Crne Gore				
Operativni cilj 4:		Promocija zdravlja - eliminacija ili smanjenje izloženosti bihevioralnim faktorima rizika				
Indikator učinka a)		Nepostojanje jedinstvenog praćenja aktivnosti iz različitih dokumenata čiji je zajednički cilj prevencija bihevioralnih faktora rizika	Uspostavljanje koordinacije		Koordinisano sprovođenje mjera i aktivnosti iz oblasti prevencije faktora rizika	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 4	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
4.1 Sprovođenje mjera iz Programa za smanjenje prekomjernog unosa soli hranom	Sprovedene aktivnosti predviđene Programom	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	10,000€	Redovna sredstva Donacije SZO
4.2 Unaprjeđenje rada Centara za prevenciju pri domovima zdravlja	Broj pruženih usluga	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore, Domovizdravlja	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva

4.3 Saradnja sa komisijama koje prate akcione planove iz oblasti prevencije i kontrole pušenja, štetne upotrebe alkohola, nezdrave ishrane i dr.	Broj održanih zajedničkih sastanaka	Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva
Operativni cilj 5:		Rano otkrivanje i adekvatno efektivno liječenje				
Indikator učinka a)		<i>Nepostojanje adekvatnih kapaciteta za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom na nivou PZZ</i>	<i>Izrađene smjernice</i>		<i>Edukovan kadar</i>	
Indikator učinka b)		<i>Nedovoljna sredstva za kontinuirano sprovođenje i unapređenje skrining programa raka</i>	<i>Odvojena dodatna sredstva za edukaciju kadra i unapređenje skrininga</i>		<i>Unaprijeđeni programi skrininga i edukovan kadar koji ga sprovodi</i>	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 5	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
5.1 Izrada smjernica za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom	Usvojene smjernice za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim rizikom	MZ, IJZCG, Medicinski fakultet, KCCG	I kvartal 2020	II kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva
5.1 Jačanje kapaciteta primarne zdravstvene zaštite za procjenu i upravljanje	Broj obučanih ID za procjenu i upravljanje kardiometaboličkim	MZ, IJZCG, DZ	III kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva

kardiometaboličkim rizikom - Edukacija pružaoca zdravstvene zaštite u PZZ	rizikom					
5.2 Implementacija programa za rano otkrivanje raka kolorektuma, raka dojke i raka grlića materice	Skriningom raka kolorektuma obuhvaćena ciljna populacija 50-74 godina starosti u svim opštinama u Crnoj Gori Skrining raka dojke se provodi i u sjevernom i južnom regionu Crne Gore u populaciji žena starosne dobi 50-69 Skrining raka grlića materice se provodi u svim opštinama u Crnoj Gori u populaciji žena starosne dobi 30-49	Zdravstvene ustanove Partneri: Institut za javno zdravlje	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	1.500.000,00€ za 2020	Redovna budžetska sredstva
5.3 Izrada Programa za prevenciju i kontrolu kardiovaskularnih bolesti	Usvojen Program za prevenciju i kontrolu kardiovaskularnih bolesti	Ministarstvo zdravlja	I kvartal 2020	I kvartal 2020	5 000€	Redovna budžetska sredstva
5.4 Izrada Kliničkih protokola za liječenje i rehabilitaciju najrospostrejenijih nezaraznih bolesti	Usvojeni protokoli za kontrolu i prevenciju nezaraznih bolesti	Ministarstvo zdravlja	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva

5.5. Formiranje RG za obrazaca godišnjih izvještaja za sakupljanje, obradu i analizu podataka o stomatološkoj zdravstvenoj zaštiti i izvještavanje	Formirana RG za izradu obrasci za sakupljanje, obradu i analizu podataka	IJZ CG	I kvartal 2020	VI kvartal 2020	0 €	Redovna budžetska sredstva
Operativni cilj 6:		Uključivanje zajednice				
Indikator učinka a)		<i>Nepostojanje plana uključivanja lokalnih zajednica u prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti</i>		<i>Usvojen Plan</i>		<i>Broj uključenih lokalnih samouprava</i>
Aktivnost koja utiče na 6	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
6.1 Izrada plana za uključivanje lokalnih zajednica u aktivnosti za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti	Izrađen Plan Broj održanih sastanaka sa lokalnim samoupravama	Institut za javno zdravlje Partneri Lokalne samouprave	I kvartal 2020	IV kvartal 2020	10.000 €	Redovna budžetska sredstva